

VPLYV FUNKCIONALIZMU A POSTMODERNIZMU NA PRETVÁRANIE MESTSKÝCH SÍDIEL

Doc. Ing. arch. Jarmila Húsenicová, CSc.

Vo svojom príspevku chcem vymedziť slohový vývoj urbanistických priestorov mesta a mesta ako celku v priebehu transformačných procesov v druhej polovici tohto storočia, ovplyvneného modernou a nuansami jej vývoja. Pred a po prvej svetovej vojne nový urbanistický sloh cez etapu konštruktivizmu prechádza do etapy funkcionalizmu.

Funkcionalistický urbanizmus v prvej fáze svojho vývoja vychádza predovšetkým zo zdôrazňovania organizácie, prevádzky a optimálneho rozloženia funkcií v priestore. Otvorený urbanistický priestor je usmerňovaný predovšetkým komunikačne a organizačne. V tejto fáze vývoja ide skôr o disciplínu vedeckú a technickú, nie umeleckú. Usiluje sa predovšetkým o štandardizáciu, typizáciu, industrializáciu a racionalizáciu organizácie výstavby, uspokojujúcu masové sociálne potreby obyvateľstva. Preto nie je prekvapujúce, že urbanistická avantgarda tohto obdobia má humanne myslenie. Estetická pôsobivosť urbanistickej kompozície sa začala prejavovať až v neskoršej fáze vývoja funkcionalistického urbanizmu. Začali sa uplatňovať diferencované konfigurácie a nové výrazové možnosti.

Pod vplyvom hromadenia technicko-ekonomických požiadaviek funkcionalistický urbanizmus vrcholil v 60-tych rokoch 20. storočia. Búrliivy rast miest v období vrcholenia funkcionalistického urbanizmu zvyrazňuje monofunkčnosť hlavných urbanistických funkcií, najmä bývania a výrobných zoskupení.

V tomto období, bez ohľadu na to, či na východe alebo západe, vznikli obrovské obytné zóny novej panelovej zástavby, ktoré bolo treba kvôli orientácii a potrebe priblíženia vybavenosti vertikálne a horizontálne členiť. Z týchto dôvodov boli vypracované urbanistické resp. technicko-hospodárske ukazovatele, dôsledne uplatňované v tvorivej činnosti. Neskoršou reakciou na takýto vývoj bola požiadavka uplatňovania polyfunkčnosti, ktorá odmietala veľké hromadenie základných funkcií, podporovala ale proces industrializácie, uplatňovanie vedecko-technických princípov v tvorbe urbanistických limitov a regulatívov, princíp pravi-

delného rozloženia vybavenosti, funkčnú a organizačnú schému mesta a pod. Touto etapou funkcionalistický urbanizmus vrcholil, jeho pôsobnosť však nekončí, ale pokračuje, i keď menej výrazne, aj v dnešných podmienkach postsocialistickej spoločnosti.

Slohové obdobia nie je možné časovo jednoznačne rozčleniť. Prelínajú sa medzi sebou, prenikajú do seba, majú rané začiatky, vrcholia i končia s náznakmi nového budúceho slohu. Toto sa plne vzťahuje i na obdobie končiaceho sa funkcionalizmu a začiatku postmodernizmu.

Pokiaľ **postmodernizmus v architektúre** nastupuje ako reakcia na modernu už v prvých rokoch 20. storočia, v širšom priestore urbanizmu začína pôsobiť v 70-tych rokoch. Možno preto očakávať v priebehu ďalšej fázy vývoja urbanizácie, že zásady funkcionalizmu, založené na idej jasnej a zrozumiteľnej informácie, na jednoduchom a priamom vyjadrení potrieb užívateľa a spoločnosti (riešenie sociálnych otázok) budú ešte dlhodobo pretrvávajúť a ovplyvňovať mieru transformácie urbanistickej tvorby nielen u nás, ale aj v civilizačne rozvinutých kapitalistických štátoch.

Z pohľadu politicko-filozofických aspektov už od 70-tych rokov sa dôvera v ovládnutie budúcnosti otriasa v dôsledku hrozby vyčerpania zdrojov, limitov rastu a ekologickými úvahami proti ďalšej expanzii. V tejto súvislosti sa zoslabujú súborné a integrované postupy. Nastáva odvrát od predchádzajúcich snáh o súbornosť. V územnom plánovaní sa začínajú uplatňovať pružnosť, postup malými krokmi, zameniteľnosť a opatrnosť. Prichádza sa na to, že verejná aktivita nie je sama osebe dostatočná a je treba podporovať ju súkromnou iniciatívou, partnerstvom a dereguláciou.

Začínajú sa hromadiť averzie proti funkcionalistickému poňatiu rozvoja miest. Na komunálnej a miestnej úrovni ľudia začínajú odmietať autoritárstvo plánovacích postupov, pretože im neprinášajú to, čo sami chceli, a neumožňujú im zachovať to, čo už majú. Naopak, dosť často sa vytvára prostredie, ktoré ľudia považujú za nežiaduce.

V inštitucionalizácii riadenej urbanizácie v období funkcionalizmu pozorujeme tri odlišné vývojové etapy. Prvá etapa sa týkala najmä obdobia do 2. svetovej vojny.

Druhá etapa spadá do obdobia 50-tych a 60-tych rokov. V prvej polovici nášho storočia boli názory na rozvoj urbanizácie v podstate jednotné. Táto jednota vychádzala zo zosilnených sociálnych aspektov spravodlivejšieho vývoja ľudskej spoločnosti (napr. mnohé tézy Aténskej charty mali silný sociálny charakter).

Na začiatku druhej etapy po prvý raz v Anglicku v povojnovom období zaznel názor, že zámerné pokusy formovať budúcnosť musia zahŕňať oveľa viac ako územné plánovanie. Za samozrejmé sa považujú nové činitele ovplyvňujúce rozvoj miest (daňový systém, systém financovania a pôžičiek, pozemková legislatíva, nové administratívne usporiadanie, systém kompetencií a pod.). Možno hovoriť o možnostiach širokého ovplyvňovania prirodzeného vývoja. Územný, sociálny a hospodársky vývoj sa dostávajú do vzájomnej súvislosti. Túto vzájomnú súvislosť ovplyvňuje politické rozhodovanie. Urbanizmus v tomto období prerastá do integrácie interdisciplín. Urbanista sa stáva členom tímu, ktorý spracováva budúcnosť spoločnosti a jej prostredie. Koordinácia musí vychádzať najmä zo sociálnych, hospodárskych a územných cieľov.

Popri zdôraznení vedeckosti prístupov a zladení metodiky vzniká i rastúci záujem o účasť verejnosti na tvorbe procesu plánovania. Vzniká takto i tzv. Advokacy Planning (obhajovacie plánovanie) v záujme určitých skupín obyvateľov, ktorí nie sú schopní vyjadriť svoje potreby. Hájenie potrieb nepriviligovaných znamená teda nový pozitívny krok v poňatí územného plánovania.

V tejto vývojovej etape urbanista má predovšetkým reagovať na potreby ľudí namiesto presadzovania svojich myšlienok za každú cenu alebo uplatňovania oficiálnej politiky, ktorá by nehľadela na ich potreby. Začína sa vyzdvihovať i význam komplexnej obnovy miest.

V tretej etape vývoja (70. - 80. roky) sa zdôrazňuje myšlienka, že realita sa trvale mení, ako aj spôsoby jej hodnotenia. Exaktnosť dlhodobého plánovania sa začína spochybňovať (odmietajú sa dlhé časové horizonty). V tejto etape vývoja sa preferuje však predstava, že čím je dokonalejší proces tvorby plánu, dosiahne sa optimálnejší výsledok. Týmto do-

chádza k potvrdeniu systému uplatnenia permanentnosti v urbanizačnom vývoji.

Vrcholom funkcionalistického urbanizmu je tvorba urbanistického priestoru a jeho estetizácia. Funkcionalistické myslenie sa prejavuje v zobrazovaní jedného priestoru v druhom, to znamená priestoru historického umenia a priestoru súčasného funkcionalistického urbanistického myslenia. Z toho vyplýva nevyhnutná väzba medzi funkcionalizmom a racionalizmom. Priestor sa považuje za vyjadrenie rozumu.

Vo funkcionalistickom priestore pôsobí vizuálna logika jasného a čistého vyjadrenia samotného myslenia. Preto sa funkcionalizmus v interpretácii priestoru premieta ako funkcionalizmus kompozície stavieb a funkcionalizmus myslenia. Funkcionalistický urbanistický priestor vychádza predovšetkým zo zdôrazňovania organizácie, prevádzky a objektivizácie rozloženia funkcií. Zdôrazňuje sa otvorenosť priestoru. Preto otvorený funkcionalistický priestor nebol smerovaný scénicky, ale viac komunikačne a organizačne. Až segregácia pešej dopravy od dopravy verejnej a automobilovej vytvára možnosti pre scénickú tvorbu funkcionalistického priestoru s viac uzatvorenými priestormi rôznej miery prítlačivosti.

Scénická pôsobivosť urbanistickej kompozície sa začala presadzovať až vo vrcholnej fáze funkcionalistického urbanizmu, ktorá sa často označuje ako proces estetizácie funkcionalistického urbanistického konceptu.

Zoslabenie účinkov urbanistickej scény znížením prítomnosti človeka ako súčasť tejto scény je pomerne veľmi častý jav v posledných desaťročiach. V poslednom období sa často skúmali príčiny tejto skutočnosti. Vo všeobecnosti príčiny možno zhrnúť do niekoľkých bodov:

- v poslednom čase sa vytvoril taký životný štýl, že človek sa uzatvára do svojej domácnosti. Tento fakt potvrdzuje viacero príčin (obava a pocit neistoty, únava, pohodlie a pod.),

- zhmotnená atraktivnosť scénického priestoru nie je taká silná, aby priťahovala človeka k jej využívaniu,

- permanentnosť využiteľnosti urbanistickej scény je často zoslabovaná jej monofunkčnosťou, ktorá zosilňuje jej účinky len v určitom dennom alebo časovom období,

- distribúcia služieb a potrieb až do domácnosti spohodľuje človeka spotrebiteľskej

spoločnosti a viaže ho predovšetkým na jeho domáci a okolitý priestor.

Postmodernistický urbanizmus nevzniká v časovej väzbe na architektonickú slohovú modernu, ale ako ostrá reakcia na funkcionalistický urbanizmus. V oblasti architektúry a urbanizmu nastáva obrat k minulosti. Začína sa zosilňovať slohová fáza postmodernistického urbanizmu. Vzniká hnutie, volajúce po minimalizácii budúcich hrozieb, ktoré obmedzujú príliš ambiciózne koncepcie. Spoločnosť po rýchlych industrializačných zmenách a po obrovských úspechoch vedecko-technického rozvoja akoby si žiadala v oblasti plánovania a v prudkom rozvoji "oddych". Heslo "budúcnosť našej minulosti" vyvoláva trend rozvinutia pamiatkovej starostlivosti, rekonštrukciu a obnovu historického dedičstva. Pokiaľ urbanizmus v ranom období funkcionalizmu je inšpirovaný snahou o rovnosť, o potrebu riešenia základných sociálnych problémov v rozvoji miest a sídiel (bývanie, školy, obchod, vybavenie), nová "blahobytná spoločnosť" 60. rokov začína mať iné záujmy. Začína sa meniť i zásada, že služby už nie je treba zabezpečovať v hierarchickom usporiadaní rovnakej dostupnosti pre všetkých a tým i plánovanie hierarchie obytných skupín, okrskov a štvrtí. Obrat v lokalizovaní distribovanej a nedistribovanej občianskej vybavenosti sa v súčasnosti v plnej miere prejavuje i u nás so všetkými negatívnymi dôsledkami najmä pre osoby s obmedzenou schopnosťou pohybu.

Niektorí neoliberalistickí teoretici tohto obdobia vo svojich predstavách rozvoja miest znižujú význam i verejnej dopravy. Odmietajú väčšinou dobre mienené zámery regulovania dopravy a skracovania dopravných a dochádzkových ciest. Tvrdia, že veľký rozsah výberu možností robí veľké mesto príťažlivým a pôsobí proti všetkým pokusom o jeho členenie do menších častí. Dôraz sa presúva od uskutočňovania dopredu spracovaných dlhodobých programov (prognóz a plánov) do šikovného využitia okamžitých možností realizácie obecných cieľov. Krátkodobú účinnosť nadobúda i konkrétny projekt. Snahy o dereguláciu vedú k heslu „public-private partnership“.

Urbanista v tomto období už nie je vyčnievajúci mesianista, ale stáva sa členom tímov verejných poradcov politikov, verejnej správy, obecných samospráv a manažérskych rozvojových tímov. Stáva sa členom tímu tržne orientovaných manažérov, ktorí sa starajú o mesto ako o „podnik služieb“ na princípe spolupráce súkromnej a verejnej sféry v prospech zlep-

šenia pozície mesta na regionálnom, celoštátnom i svetovom trhu.

Postmodernistický urbanizmus je ovplyvnený najmä neoliberalnými teóriami v ekonomických a sociálnych disciplínach, ktoré sa opierajú hlavne o aplikáciu týchto myšlienok:

- absolútne pôsobenie trhu na stav a vývoj ekonomiky,
- prispôsobenie a dodržiavanie zákonov trhových mechanizmov,
- uplatnenie modelu voľnej tvorby cien,
- transformácia neefektívnych a neproduktívnych sektorov a sektorov poskytujúcich najviac pracovných príležitostí,
- odmietanie princípov centralizácie a štátu, preferovanie decentralizovanej správy,
- zabezpečenie prevahy práv individuálnych nad kolektívnymi,
- uplatnenie rýchlej reakcie súkromných a verejných sektorov na požiadavky spotrebiteľov.

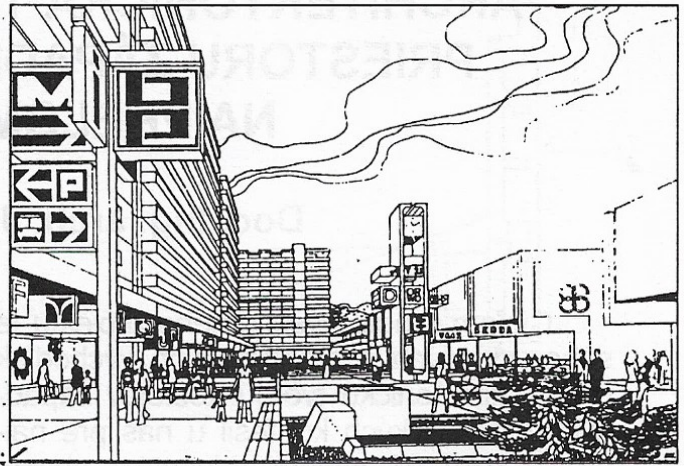
Aj keď heslá neoliberalnej filozofie v tomto texte sú veľmi stručné, ich vplyv je silný, ale nie nemeniteľný. Netreba zabudnúť na „teóriu postupnosti prechodu z jedného hospodárskeho a spoločenského systému do druhého“.

Pri analýze urbanizačného rozvoja v rozvinutých západných krajinách vidieť spojivá medzi neoliberalizmom a postmodernizmom. Preto treba aspoň stručne zopakovať názor postmodernizmu na rozvoj urbanizácie pod vplyvom funkcionalizmu. Podľa tohto postmoderná perspektíva spochybňuje modernistickú predstavu, ktorá bola odvodená z viery vo vedomosti i v spoločnosť a bola nerozlučne spojená s rozvinutým kapitalizmom, s vytváraním stredných vrstiev, s uplatňovaním vedeckého zdôvodňovania koncepcií usporiadaného a priestorovo integrovaného mesta, vyhovujúceho potrebám spoločnosti a s rozvojom intervenujúceho štátu. Neoliberalistická perspektíva hoci predstavuje zásadné spochybnenie modernistickej obhajoby regulatívneho plánovania, robí to zrozumiteľnejším spôsobom a je lepšie chápaná. Ide vlastne o presadenie názoru, aby urbanisti uznali základné požiadavky spoločnosti slobodného podnikania - trhového hospodárstva a jeho zákonov.

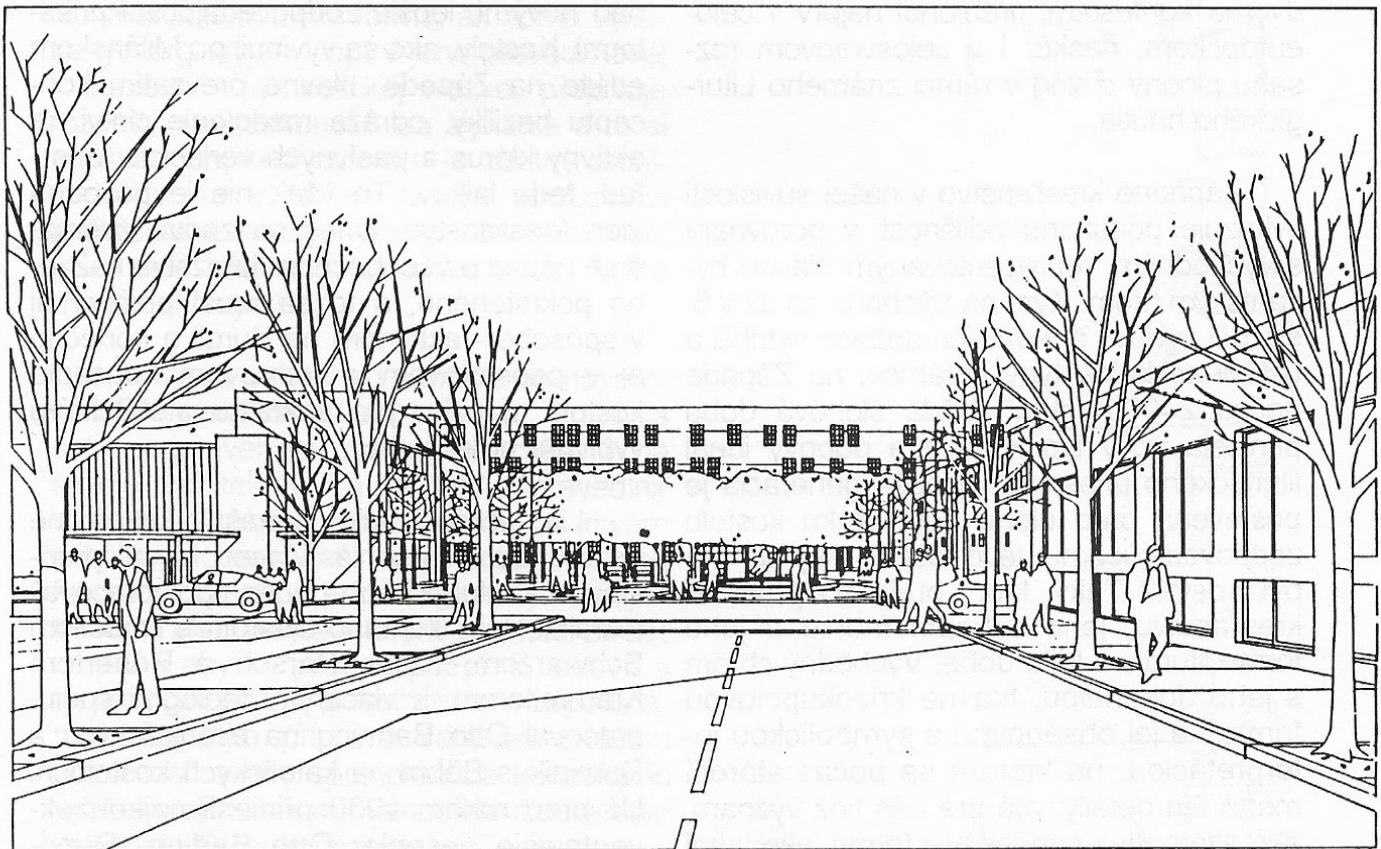
V celkovom pohľade na charakter zmien pod vplyvom neoliberalných teórií sa v urbanizácii prejavuje dosť rýchly odklon od legitimacy, regulácie a kontroly. Sila politických rozhodnutí a autoritatívne predstavy odborníkov strácajú účinnosť. Modernými heslami sa stávajú mobilita, komunikácia, obmena a informatika. Pochybuje sa o racionalizme a o funkcionalistickom poňatí plánovania, ktoré vychádzali

z formulácie východísk (analýzy), rozpoznania problémov, sledovania väzieb príčin a následkov, stanovenia cieľov a vytvárania alternatívnych riešení a postupov. Ťažkosti, ktoré máme dnes s degradáciou prostredia, s kritickými medzami expanzie, s antropologickými činnosťami rozvinutých postindustriálnych spoločností avizujú, že i nové smery postmodernizmu, postsocialistickej spoločnosti a neoliberalizmu musia na tieto skutočnosti prihliadať, ak chcú pohnúť ľudstvo humánnym smerom.

Pri transformácii urbanizácie pod vplyvom neoliberalných teórií sa vychádza z toho, že bývalé a súčasné plánovacie systémy sa stali neefektívne a preto je potrebné hľadať nové spôsoby a metódy plánovania, ako aj nové organizačné štruktúry, procesy, postupy a metódy v rámci dostupných zdrojov a podmienok. Bude tu nadhlo platiť premisa: „Nie to, čo chceme, ale čo môžeme...“, čo dokážeme vykonať!

*J. Chovanec, S. Talaš:
perspektíva pešej zóny
obytného okrsku Petržalka,
urbanistický návrh
1971-1973*

Denise Scott Brownová: Urbanistická štúdia